

3. Дизайн для інваліда. / ВЦП. – № 66615. – 6 с.: Пер. ст. Coldsmith S. из журн. Parametro. – 1980. – № 88/89 – с.68-69, 72.
4. Мироненко В.П. Архитектурная эргономика. / В.П.Мироненко. - Белгород: Изд-во БГТУ, 2013. - 522с.; ил.
5. Крумлинде Х. Жилище для престарелых и инвалидов. – М.: Стройиздат, 1983. – с. 88.
6. Мироненко В.П., Бодня С.В. Роль цвета в формировании архитектурной среды лечебных учреждений. - Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв: Зб. наук. пр./ За ред. Даніленка В.Я.- Харків: ХДАДМ, 2007. - №7.- С.68-73.
7. Мироненко В.П., Бодня С.В. Комфортность архитектурной среды лечебных комплексов. - Строительство, материаловедение, машиностроение. // Сб. научн. трудов. Вып. 45, ч.2. - Дн-вск, ПГАСА, 2008. - С.153-160.

Рецензент: д-р архітектури К.Т. Черкасова

УДК 72.01

Крейзер І. І.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

БОРотьба традиційного та авангардного напрямків архітектури соціалістичного житла 1920-1930-х років

Постановка проблеми. Архітектурна діяльність як один із видів мистецтва має змогу досить довго зберігати пам'ять про час, коли вона була створена. Архітектурні пам'ятки, ансамблі, історичні вулиці міст затягують не тільки красою історичних фасадів, а і утворюють особливу атмосферу, яка говорить з людьми особливою мовою, розповідаючи про події минулого. На сьогоднішній день важливо вміти з розумінням і шануванням сприймати історичне надбання, яке досить швидко зникає на тлі розповсюдженого в наші дні комерційного підходу.

Аналіз досліджень та публікацій. Вітчизняна архітектура 1920-1930-х років, не зважаючи на досить високий рівень уваги до неї і великої кількості досліджень, по-справжньому залишається білою плямою в науковому просторі. Цей період являє собою важливий і цікавий з точки зору формування архітектури, яка відмовляється від традиційних: форми, змісту, стилю і робить спробу сформуванню нову, не схожу на попередні, мову.

В дослідженнях архітектури вказаного періоду таких вчених, як О. І. Ремізової - визначено методи композиційного

мислення, О. О. Конопльової і О. О. Швиденко описано прийоми і принципи формування окремих пам'яток архітектури цього періоду. Нажаль більш поглибленому вивченню архітектури вказаного періоду заважає відсутність архівних, проектних матеріалів, які з причини другої світової війни були втрачені. Сьогодні основною перешкодою є досить слабе законодавство у сфері збереження історичного минулого і в тому числі недосконалі методи роботи з пам'ятками архітектури.

Основний текст. Вітчизняна архітектура довоєнного періоду має свою періодизацію становлення. 1920-ті роки характеризуються формуванням раціоналістичних течій і угруповань в архітектурі. Більшість майстрів у своїй творчості опановують нові принципи та сучасні матеріали і технології. В період домінування раціоналістичних течій і угруповань архітектор О. М. Бекетов, наприклад, стверджував, що перехід до конструктивізму не був для нього важким [1, 2, 3]. В той же час, досліджувачі його творчості вважали: «деякі його проекти, зокрема, конкурсні проекти Держпрому, виконані в дусі конструктивізму, як відзначав сам зодчий він проектував, «пересилоючи себе». Однак усім їм

властивий високий професіоналізм, функціонально-конструктивне пророблення планів і обсягів, цілісність образу» [4].

Розглядаючи будівельну діяльність у великих містах цього періоду можна прослідити як у молодій радянській державі формувалась концепція архітектури для пролетаріату. Розглянемо місто Харків. До 1923 року будівельна діяльність тут зводилася до ремонтів, перебудов існуючих будівель, а також прибирання руйнувань 1917-20 рр. У цьому ж році була розпочата робота із проектування робочих селищ. Головним пріоритетом радянської влади було рішення про поліпшення житлових умов громадян. Перше експериментальне житло у Харкові з'явилося в 1924 році. Це були двоповерхові блоки-котеджі з невеликими земельними ділянками (арх. Троценко В. К.) у районі вулиці Плеханівської і Московського проспекту:

- Робоче селище Харківського Паровозобудівного заводу на Московському проспекті (зберігся частково, дома-котеджі, 1923-1924 рр.).

- Робоче селище по вулиці Плеханівській (збереглося частково, 1923-1924 рр.).

Характерною рисою цих будинків було зведення їх на піщаному фундаменті замість кам'яного з метою економії. Ступінь раціональності даного рішення повинен був показати час. Частина будинків одержала черепичне покриття, а частина була покрита залізними листами. Архітектор продемонстрував у цих будиночках зв'язок із традиціями в житловій будівництві (рис. 1). По проекту архітектора Лангмана А. Я. зводилося селище «Червоний Жовтень» з малоповерховими збірними дерев'яними будинками. Незабаром такі варіанти житла для робочих були визнані недоцільними через нераціональне використання земельних ресурсів і дорожнечу комунікацій [5].

В 1925-27 роках починається будівництво трьох-чотирьох поверхових багатоквартирних будинків на вільних ділянках міста. Такі будинки відрізнялися скромністю оформлення, мали малометражні двох-три кімнатні квартири, зі зручно-

стями, інсоляцією й провітрюванням. Прикладом може слугувати будинок зведений у Харкові за проектом архітектора Троценко В. К. на північно-західному куті вул. Плеханівської [6] (рис. 2).

Рис. 1. Дом-котедж. Арх. В.К.Троценко. Вул. Плеханівська, 90, 1923-1924 рр. [6]

Рис. 2. Житловий будинок з магазинами, вул. Плеханівська, м. Харків. Арх. В. К. Троценко [6].

В 1930-32 роках у місті Кривий Ріг за проектом В. Троценко був побудований житловий комплекс на металургійному заводі «Криворіжсталь». Через два роки ці дома були добудовані і реконструйовані архітекторами Й. Каракісом і П. Юрченком [7]. Також вони значно розширили і покращали житловий масив «Соцмісто» у Дзержинському районі міста Кривий Ріг (рис. 3). Ці будинки демонстрували новий підхід в архітектурі – геометричні об'єми, простота, відсутність будь якого декору. З точки зору того часу таким повинно було бути житло робочого класу.

В 1930-ті рр. у вітчизняній архітектурі – новий напрям, направлений на вивчення кращих класицистичних прикладів світо-

вої архітектури. В цей час змінюються погляди в проектуванні й будівництві житла. Так був побудований цілий ряд житлових будинків по вулиці Сумській, по Московському проспекту, по вулиці Данилевського і т.д. у місті Харкові, де стилістика в значній мірі відходить від раціональності й економічності. Частина архітекторів, представники старшого покоління, дотримувалися думки, що пролетаріат повинен жити в будинках, що не поступаються палацам правителів минулого [5].

а)

б)

Рис. 3. «Соцмісто». Кривий Ріг.
Архівні фото [7]
а) загальний вигляд; б) план

В період освоєння класичної архітектурної спадщини, з 1932 року в архітектурі міцно закріплюється термін «соцреалізм»; початковий етап чергового повороту дослідник С. О. Хан-Магомедов називає «постконструктивним» [8, стор. 11-12]. З цього моменту в радянській архітектурі «соціальні пошуки замінені на проекти парадних ансамблів» [8, стор. 12]. На зміну динаміці приходить монументальність [8, стор. 14], та завеликі розміри будинків [8, стор. 15]. Постанову Центрального Комітету ВКП(б) «Про перебудову літературно-художніх організацій» 23 квітня 1932 р. про освоєння архітектурної спадщини і

вирішення архітектурних завдань на рівні принципіальних вимог соціалістичної держави старше покоління архітекторів підтримало.

Прикладом вирішення фасаду житлового будинку в дусі XVII сторіччя може слугувати дім №116 по вулиці Сумській у місті Харкові архітекторів А. Лінецького, М. Покорного [6] (рис. 4). Запозичення класичних форм відбувалося досить повільно. У Харкові є ціла група будинків 30-х рр. XX ст. побудованих у конструктивістському дусі, що мають хоч і мінімальну, але все-таки декоративну обробку, що включає карнизи, фільонки, а найголовніше неповний або схематизований ордер. Прикладом поєднання конструктивістського «чистого» геометричного об'єму з елементами ордерної тектоніки є житловий будинок по проспекту Науки (раніше Леніна), 10 архітектора А. В. Лінецького побудованого у 1926-1928 рр. (рис. 5).

Рис. 4. Будинок №116 по вул. Сумській в м. Харкові. Арх. А. Лінецький, М. Покорний

Рис. 5. Житловий будинок по проспекту Науки (Леніна) у місті Харкові, арх. А. В. Лінецький (1926-1928 рр.)

Наступний приклад – це «літерний» будинок для службовців на вулиці Червоноармійській, 8/10 по проекту О. М. Бекетова був побудований у 1926 - 1936 рр. на місці гучного базару між вулицями К. Маркса й Слов'янської (рис. 6). [4, стор. 72-74]. Житловий будинок архітектора О. М. Бекетова має більшу геометричність і масивність. Ордер і елементи декору в значній мірі спрощені, архітектор застосовує їх для зв'язку з історичними об'єктами площі й вулиці, на якій розташований будинок. Архітектор «грає» масштабом: кут будинку, що виходить на площу «давить маєю» і має великі членування; кут, що виходить на вулицю К. Маркса й Червоноармійську, має підрізку і більш дрібну деталіровку.

Рис. 7. Житловий будинок-комуна з торговельними залами в м. Харкові, арх. О. М. Бекетов, 1926-1936 рр.

У «зламні» 1930-ті рр. з переорієнтацією напрямку розвитку радянської архітектури професійна робота О. М. Бекетова не зупинилась і набула нового сенсу. Постійна участь в архітектурних конкурсах дозволила архітектору з одного боку не втратити навички в роботі з історичним середовищем і «стилями», з іншого боку – він отримав досвід роботи в новому авангардному напрямку, що в наступний «постконструктивний» період дозволило досягти компромісу між історією і сучасним. Розглянутий приклад роботи майстра показав, що поряд з характерними рисами його професійної роботи, О. М. Бекетов винайшов нові композиційні прийоми роботи з історичними і конструктивістськими формами, що співпало з офіційною лінією соціалістичної архітектури.

Цікавий житловий будинок-комуна з торговельними залами, розташований на перетині вулиць К. Маркса, 7 і Пушкінської, 4 у м. Сімферополі архітектора Б. І. Белозерського, побудованого у 1925-8 рр. (рис. 7).

Рис. 7. Перехрестя вулиць К. Маркса, 7 і Пушкінської, 4 в Сімферополі. Арх. Б. І. Белозерський, 1925-28 рр.

У своєму рішенні архітектор прагне передати роль архітектури в житті нової держави й суспільства. В його методі традиційним є «розповісти» й «зобразити» цю роль, аніж її виразити, як цього добиваються авангардисти, однак будинок не виглядає еклектичним. Завдяки стилізації ордерних і декоративних форм, грі з масштабом і композиційними прийомами розташування декору на поверхні стіни, будинок виглядає сучасним, відповідає духу часу [9].

Будинок Б. І. Белозерського відрізняється від маси архітектурних рішень конструктивістського періоду у вітчизняній архітектурі 1930-х рр., а до періоду «освоєння архітектурної спадщини» ще кілька років. Як і у житловому будинку архітектора О. М. Бекетова по вул. Червоноармійській в м. Харкові, Б. І. Белозерський прагне створити нову архітектуру для радянського народу. Для цього він позичає цитати з історичного минулого – це рельєфні вставки, декоративні деталі, також він застосовує відомі композиційні прийоми.

Проекти О. М. Бекетова і Б. І. Белозерського несуть в собі конструктивну основу, що має схожі риси із західним Ар Деко. Їхня загальна риса - з'єднання в композиції великих і різких геометричних об'ємів, що нагадують конструктивістське трактування форми, з елементами ордерної тектоніки [11].

Висновок. Проведений вище аналіз показав, що поруч із «чистим» конструктивізмом виділяється напрямок, що з'єднує в собі конструктивний початок з декоративним оформленням (стилізовані ордерні форми, скульптури, 3-х частний розподіл фасаду і т.д.). Цей напрямок є не що інше як стиль Ар Деко (конструктивний), у Європі названий стилем «компромісу».

Таким чином, у житловім будівництві на рубежі 1920-30-х років конкурували між собою консервативний (традиційний) і прогресивний (авангардний) напрямки.

Такий біглий розгляд вітчизняної житлової архітектури довоєнного періоду має бути продовжений. Не дивлячись на велику кількість сучасних досліджень, цей історичний відрізок є дуже важливим, тому що, багато в чому, він стає основою для подальшого розвитку радянської архітектури з її ще неодноразовими поворотами в стильовому і ідеологічному визначенні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ігнаткін І. О. Олексій Миколайович Бекетов. 1863-1941. – Видавництво Академії Архітектури УРСР, К., 1949 р. – 42 с.
2. Бекетов О. М. Мої стимули до роботи. // Архітектура Радянської України, 1939, № 6, С. 14-15.
3. Ясиевич В. Е. Мастер историзма и эклектизма: / К 125-летию со дня рождения академика архитектуры А. Н. Бекетова. // Строительство и архитектура. – 1987. - №12. – С. 25-27.
4. Крейзер І. Архітектура О. М. Бекетова у «зламні» 1930-ті рр. // Традиції та новації

- у вищій архітектурно-художній освіті. Харків: ХДАДМ, №1/2012. - С. 72-74.
5. Шкодовский Ю.М., Лаврентьев И.Н., Лейбфрейд А.Ю., Полякова Ю.Ю. Харьков вчера, сегодня, завтра. - Харьков: «Фолио», 2002. - 206 с.: ил.
6. Харьков: новое о знакомых местах. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://ngeorgij.livejournal.com/> Плехановская улица. Александр ЛЕЙБФРЕЙД, кандидат архитектуры. (Газета «Слобода» за 16 апреля 1996 года.
7. Архитектор Иосиф Каракис / Олег Юнаков. - Нью-Йорк: «Алмаз», 2016. – 544 с., ил.
8. Архитектура сталинской эпохи: Опыт исторического осмысления. / Сост. и отв. ред. Ю. Л. Косенкова. – М.: КомКнига, 2010, - 496 с.
9. Крейзер І. Взаємодія форми, скульптури та декору в об'єктах архітекторів: О. М. Бекетова, Б. І. Білозерського, І. О. Фоміна 1920-1940-х рр. // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті. Харків: ХДАДМ, №2/2013. - С. 131-134.
10. Нагаева З. С., Сергеева О. И., Чаленко Т. О. Конструктивизм, как авангардистский метод, на примере исторической застройки центральной части г. Симферополя. // Науковий Вісник Будівництва, Харків: ХНУБА ХОТВ АБУ, 2012. - №67. - С. 61-69.
11. Крейзер І. Громадські споруди 1920-1930-х. // Пам'ятки України: історія та культура, №12, грудень 2014. - С. 26-33.

Рецензент: д-р архітектури О.П. Буряк